

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.22(477)

Євгенія Олексіївна Гладкова,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ЗЛОЧИННОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Статтю присвячено аналізу основних тенденцій злочинності в Харківській області та їх прогнозуванню на найближчу перспективу. Також розглянуто окремі показники злочинності в Харківській області за перше півріччя 2015 року.

Ключові слова: показники злочинності, тенденції злочинності, прогноз злочинності, кримінологічна обстановка.

Постановка проблеми. Згідно з Конституцією України наша країна є правовою, саме тому людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні вищою соціальною цінністю, на сторожі якої стоять держава, її правоохоронні органи. Однак не менш важливим, навіть таким, що часом набуває доленосного значення, є забезпечення внутрішньої стабільності суспільних відносин, правопорядку й законності, оскільки на цьому ґрунтується національна безпека. Важ-

© Гладкова, Є. О., 2015

ливою її складовою виступає система протидії злочинності. Додамо, що у правовій державі питання боротьби зі злочинністю, захисту прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань є завжди актуальними.

З огляду на сучасні тенденції до зростання показників цього негативного явища, на нашу думку, саме наступальний характер діяльності правоохоронних органів, які історично відіграють провідну роль у стримуванні рівня злочинності у певних стабільних межах, у змозі забезпечити протидію злочинності. Наведене й зумовлює небувалу актуальність завдання пошуку та використання резервів нарощування ефективності діяльності правоохоронних систем щодо протидії злочинності в умовах певного регіону (зокрема, Харківської області).

З урахуванням обмеженості ресурсів особливої гостроти набуває проблема зваженого використання механізмів кримінальної юстиції й розширення сфер застосування превентивних процедур і оптимально організованої протидії злочинності засобами правоохоронної діяльності. Оптимізація правоохоронної діяльності із забезпечення різних видів безпеки також сприяє зростанню довіри населення до названих органів, рівень якої все частіше розглядається як критерій ефективності діяльності правоохоронних систем, що повною мірою стосується й названого регіону.

Вважаємо, що пошук резервів нарощування ефективності боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від диференціації та конкретизації системи заходів боротьби з нею з урахуванням соціальної і кримінологічної обстановки, у тому числі щодо особливостей стану й тенденцій окремих видів злочинів, їх детермінантів у певних регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знайомлячись із результатами досліджень, зокрема, С. М. Алфьорова, А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, Р. С. Веприцького, Л. М. Давиденка, С. Ф. Денисова, О. М. Литвинова та ін., можемо з впевненістю говорити про те, що спостерігається недооцінка регіонального рівня організації та проведення боротьби зі злочинністю, а також неврахування специфіки конкретної території, що є типовими недоліками теорії й практики протидії злочинності. Крім того, існує надзвичайно гостра потреба у вивченні специфіки кримінологічної обстановки Харківської області України, визначенні шляхів локалізації негативних її тенденцій, перекриття каналів, джерел, можливостей їх продукування, що і ставиться за **метою** в цій публікації.

Виклад основного матеріалу. За даними прокуратури Харківської області та ГУМВС України в Харківській області за шість місяців 2015 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань зареєстровано 36 232 кримінальних правопорушення. З них 511 (питома вага 2,5%) складають особливо тяжкі та 6332 тяжкі злочини (питома вага 30,4%), 1984 кримінальних правопорушення проти життя та здоров'я (питома вага 9,5%, по

державі 10,0%). У цій категорії обліковано 82 умисних вбивства, 89 умисних тяжких тілесних ушкоджень, у тому числі 19 – зі смертельними наслідками. Крім того, зареєстровано 9 зґвалтувань, а також інших фактів, як-от: розбещення неповнолітніх – 9, задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 5, незаконного позбавлення волі – 9, торгівлі людьми – 14; незаконного поводження зі зброєю – 200, у т.ч. 152 – вогнепальною; 314 ДТП з потерпілими, у т.ч. 31 зі смертю потерпілих; 192 факти незаконного заволодіння автотранспортом, у т.ч. 137 – автомобілями; 182 хуліганства; 4 факти пропаганди насильства та жорстокості; 18 фактів розповсюдження порнографії; 20 – створення місць розпусти та звідництва; 12 – сутенерства; 17 – втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність; 75 порушень правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК).

У структурі злочинності більше половини від облікованих становлять правопорушення проти власності (13638, питома вага 65,5%, по державі 62,0%). Серед цієї категорії злочинів крадіжки складають 79,5% кримінальних правопорушень (10842), з них із квартир та будинків – 779, із транспортних засобів – 414, кишенькові крадіжки – 92; майже дев'ята частина – це шахрайства (1473). Незначними залишаються показники грабежів (688), привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (239), розбійних нападів (139), вимагань (16).

Не менше стурбованості викликає те, що зареєстровано 889 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (питома вага 4,3%, по державі 4,8%). З незаконного обігу вилучено 82,4 кг наркотичних речовин, з них 20,7 кг героїну.

Для повноти картини додамо, що виявлено 252 (питома вага 1,2%, по державі 1,6%) кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з них: 24 – фіктивного підприємництва, 2 – шахрайства з фінансовими ресурсами, 42 – ухилення від сплати податків, а також 678 злочинів, вчинених у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (питома вага становить 3,3%, по державі 3,3%).

За останній час на території Харкова та області зменшилася кількість кримінальних правопорушень, що вчинені у громадських місцях. Зареєстровано 1708 таких злочинів, що становить 9% загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень, у тому числі вдвічі менше злочинів вчинено на вулицях, парках і скверах (1032).

Правоохоронними органами регіону знешкоджено 5 організованих груп у складі 17 осіб (4 місце в державі), які збували наркотичні засоби, вогнепальну зброю, боєприпаси та вибухові речовини, незаконно переправляли осіб через державний кордон України та вчиняли інші кримінальні правопорушення.

Із початку року з незаконного обігу вилучено 57 пістолетів, 7 револьверів, 16 рушниць, 12 карабінів, 8 гвинтівок, 10 обрізів, 16 автоматів, 5 кулеметів, 21 гранатомет, 13 одиниць газової та пневматичної зброї, 20 одиниць саморобної зброї, 123 частини зброї, 25,9 тис. патронів, 342 гранати, 20 снарядів, 356 боєприпасів, 6,7 кг пороху, 97 вибуховий пристроїв.

Значною є частка правопорушень, які скоєні особами, що раніше вчиняли злочини, – 2727 (питома вага 45,9%, по державі 35,0%).

У стані алкогольного сп'яніння вчинено 840 (питома вага 14,1%, по державі 10,2%) кримінальних правопорушень.

Дітьми вчинено 252 кримінальних правопорушення (питома вага 3%), з них належать до категорії: тяжких та особливо тяжких – 133, умисні вбивства – 4, нанесення тяжких тілесних ушкоджень – 1, розбої – 3, грабежі – 26, крадіжок – 148, 5 з квартир, угонів транспортних засобів – 27, наркозлочинів – 6, хуліганства – 4, шахрайство – 1. У групі з дітьми вчинено 33 кримінальні правопорушення, 64 – у групі з дорослими. Виявлено 147 неповнолітніх, які вчинили злочини, з них: 35 – ті, які раніше вчиняли злочини, у т.ч. у 17 з них судимість не знята і не погашена. Під час скоєння правопорушень 11 дітей перебували у стані сп'яніння.

Від кримінальних правопорушень постраждало 12,1 тис. осіб, з них 97 загинуло. Серед загиблих: 14 – пенсіонери, 2 – іноземці, 2 – учні або студенти. Із 12,1 тис. осіб, які потерпіли від злочинів: 143 є неповнолітніми, 1 депутат – Верховної Ради, 1 – працівник ЗМІ, 4 – пошти, 43 – лікари, 986 – пенсіонери.

Від злочинних дій постраждало 15 іноземців, 523 керівники підприємства, 3 працівники фінансово-кредитної сфери, 12 – органів місцевого самоврядування, 2 – місцевих державних адміністрацій; 28 – силових структур, 10 військовослужбовців. Серед постраждалих: 681 – учень та студент, з них: 161 – середніх навчальних закладів, 78 – коледжів, 442 – вищих навчальних закладів.

Ведучи мову про прогноз тенденцій злочинності в Харківській області на найближчу перспективу, зауважимо, що розрахункові траєкторії динамічних змін кримінологічної обстановки й відповідні їм показники злочинності в найближчі роки являють собою проміжну ланку між станом злочинності, що розрахована з високим ступенем вірогідності (2010–2014 роки), і характеристикою наступних років, що містить менш точні прогнозно-параметричні розрахунки очікуваних проявів злочинності.

Перший, несприятливий, варіант розвитку кримінологічної обстановки характеризується наступними параметрами. Сумарна кількість всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень зростає, так само як і кількість тяжких і особливо тяжких злочинів. При цьому питома вага

тяжкої злочинності в загальному обсязі кримінально караних діянь може сягнути 36%, що є яскраво вираженим негативним параметром.

Структурна характеристика злочинності при цьому буде вкрай несприятливою. У загальному обсязі всіх зареєстрованих злочинів убивства складуть 1,1%, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю – 1,8%, зґвалтування – 0,25%, грабежі – 8,6%, розбої – 2,3%, крадіжки – 39%, злочини економічної спрямованості – 11%, хуліганства – 4,2%.

Перераховані тривожні параметри криміналізації суспільства будуть безпосередньо пов'язані з політичними процесами на тлі помітного послаблення сфери правоохоронної діяльності і неготовності державних і громадських інститутів до вирішення масштабних проблем боротьби зі злочинністю. У цьому випадку показники і тенденції кримінологічної обстановки 2015 р. варто розглядати як базові для подальшого її ускладнення. Користуючись методом екстраполяції, робимо висновок, що найближчими роками відповідні негативні тенденції при збереженні вихідних параметрів системи протидії злочинності матимуть продовження.

Підвищену небезпеку для суспільства стосовно першого, несприятливого, варіанта параметрів прогнозу становить очікуване зростання злочинів, що посягають на власність, у першу чергу розбоїв, грабежів і крадіжок. Темпи приросту кількості зазначених діянь можуть скласти за найгіршого сценарія розвитку 1,5%, 2,8% і 3,9% відповідно.

Не менше занепокоєння викликає динаміка агресивних та насильницьких злочинів. Так, кількість вбивств у прогнозованому періоді при збереженні показників динаміки зростає на 3,5%, тяжких тілесних ушкоджень – на 3,2 %.

Злочинність у сфері економіки найближчими роками буде характеризуватися подальшим поширенням у ній організованих форм із залученням владних та провідних бізнес-структур. У зв'язку з цим варто очікувати, що, з одного боку, діяльність правоохоронних органів буде значно активізована, а з другого – відбуватиметься зростання рівня корупційної злочинності. Кількість злочинів економічної спрямованості, виявлених протягом наступних років, перевищить відповідний показник 2015 р. Ймовірність збільшення кількості економічних злочинів у подальшому зумовлює необхідність кардинального розширення всіх видів забезпечення служб та підрозділів ОВС відповідного профілю. Виникає потреба в розробці принципово нових технологій виявлення, розкриття, розслідування і запобігання економічним злочинам. У цьому аспекті переведенню цього прогнозу до класу саморуйнівного має сприяти ефективна реалізація положень Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. №1000/2011.

На жаль, доводиться констатувати ще й те, що у подальшому розвиток одержать негативні процеси наркотизації населення, так само як і злочинність, пов'язана з незаконним обігом наркотиків. На підставі викладених вище даних, зокрема, враховуючи омолодження наркозалежних і той факт, що державні цільові програми з протидії зловживанню наркотиками і їх незаконному обігу можуть не дати очікуваних результатів, додамо, що кількість громадян, втягнутих у наркозлочинність, значно зростає. При цьому прогнозоване підвищення рівня злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, становитиме 8%.

Найближчими роками також варто очікувати ускладнення і соціально-демографічної структури злочинності. Передбачається помітне зростання кримінальної активності в середовищі соціально незахищених верств населення, у тому числі серед безробітних, учнів середніх шкіл і прирівняних до них навчальних закладів, а також інших осіб, що мають доходи, нижчі за прожитковий мінімум. Очікується збільшення кількості злочинів, вчинених жінками і неповнолітніми.

Таким чином, викладений варіант прогнозу дозволяє говорити про небезпеку недостатньої уваги до питання зміцнення правоохоронних функцій держави і суспільства. Аналіз поданого сценарію дає змогу зробити висновок про те, що розвиток кримінологічної обстановки буде об'єктивно протікати в найбільш напруженій формі із збереженням існуючих тенденції до погіршення злочинності майже за всіма показниками.

Ведучи мову про прогноз ускладнення детермінаційного комплексу злочинності в Харківській області, на нашу думку, варто здійснювати, враховуючи кілька принципових імовірних подій та вихідних організаційних положень. Перш за все слід брати до уваги події, що відбуваються на сході України, та проведення АТО в Донецькій та Луганській областях.

Передусім відзначимо вірогідне *збільшення кількості агресивних насильницьких злочинів, зокрема, вбивств та тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості*. Як відомо, даний вид злочинності в Україні відрізняється переважною мірою своїм побутовим характером, обтяженим зловживанням алкоголю. У зв'язку з цим звертає на себе увагу стан забезпеченості житлом вимушених переселенців, більшість з яких оселилася в Харкові неорганізовано, тобто у безпосередній близькості до побутової сфери криміногенних факторів означеної групи злочинів, що сприяє виникненню конфліктів на побутовому ґрунті, які в значній своїй частині мають кримінальний характер перебігу і розв'язання, із місцевими жителями.

Окрему проблему становитиме *збільшення кількості хуліганства, групових порушень громадського порядку, а також опору представникам влади з боку радикально налаштованих представників громадськості*.

Діяльність окремої їх частини характеризується значною поширеністю право-радикальних ідей, пов'язаних із расизмом та ксенофобією. Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка діє на принципах установлення переваги над особами інших рас та національностей. У зв'язку з цим, враховуючи расово-національний склад мешканців м. Харків і області, треба очікувати зростання кількості агресивно-насильницьких злочинів, вчинених на ґрунті расової чи національної неприязні.

Принципово новим для Харківщини видом прогнозованих кримінальних ризиків у значному масштабі є *ймовірність терористичних актів*. Гібридні збройні конфлікти навколо України зумовлюють підвищений ризик так званих імпортованих терактів із боку радикальних ісламістських організацій, осередки яких представлені і в Україні.

Крім цього, у самій Україні зростає кількість внутрішніх проявів екстремізму, що межують із терористичною діяльністю. Ці фактори змушують визнати справедливість оцінки провідних спецслужб світу щодо України, відповідно до якої загроза скоєння теракту під час гострої фази громадянського конфлікту *зростає утричі*. Запобігання несприятливому прогнозованому сценарію терористичних актів можливе лише за умови ефективної діяльності Антитерористичного центру при СБУ у форматі широкої взаємодії із силами міжнародного правопорядку.

Ведучи мову про криміногенні загрози громадській безпеці та громадському порядку, не можна обійти увагою і внутрішньополітичні дестабілізаційні чинники, пов'язані з неоднозначними тенденціями поширення в Україні публічних форм вираження різного роду ідей, намірів та позицій. Останні доцільно розглядати в аспекті потенційної можливості вжиття провокаційних заходів із боку конкуруючих політичних сил із метою привернення уваги міжнародної спільноти до окремих дійсних проблем чи квазіпроблем політичного, економічного, соціального порядку та дискредитація діючої влади. У зв'язку з цим доцільно зосередити увагу на існуванні достатньо високої вірогідності організації масових публічних заходів, що супроводжуватимуться груповими порушеннями громадського порядку, груповим хуліганством, опором працівникам правоохоронних органів.

Крім злочинів агресивно-насильницької спрямованості, передбачаються негативні зміни і в показниках загальнокримінальної корисливої злочинності. Із значним ступенем імовірності можна очікувати на суттєве *зростання кількості так званих кишенькових крадіжок* через збільшення потоку осіб, які пересуваються громадським транспортом, а також *шахрайств* різних видів. До речі, рівень останніх значно зростає у сфері здійснення валютно-обмінних операцій.

Аналогічну тенденцію до *погіршення кількісних і якісних показників*, значною мірою обумовлених віктимним фактором, слід очікувати

також і щодо *корисливо-насильницьких злочинів*, які традиційно вчиняються у громадських місцях: дворах, під'їздах жилих будинків та ін. Ця проблема ще більше актуалізується у зв'язку з існуванням організаційних труднощів щодо забезпечення житлом прибулих осіб. Як уже зазначалося, їх необхідно також урахувувати.

Іншим напрямком негативних змін у кримінологічній обстановці слід визнати прогнозоване *збільшення фактів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів*. Така тенденція зумовлена ймовірним суттєвим напливом біженців із країн Близького Сходу та Північної Африки, які мають інші культурні та правові стандарти щодо вживання наркотичних засобів, гнучку наркополітику. Таким чином, можна очікувати на, по-перше, зростання фактів контрабанди наркотичних засобів, по-друге, активізацію пропозиції на вітчизняному злочинному наркоринку.

Не можна обійти увагою і *ускладнення організаційно-управлінського комплексу детермінант злочинності*, пов'язане з відтоком сил і засобів правоохоронних органів через необхідність посилення охорони громадського порядку в зоні проведення АТО. Ця обставина призвела до погіршення ситуації із виконанням низки правоохоронних функцій спеціалізованими суб'єктами протидії злочинності на місцях і, перш за все, у населених пунктах Харківської області, що знайшло свій прояв у: а) послабленні агентурної роботи підрозділами правоохоронних органів у напрямку запобігання та припинення злочинів майже всіх груп та категорій; б) зниженні інтенсивності оперативного супроводження процесу розслідування кримінальних проваджень із ризиком затягування останнього та зупинення провадження через невстановлення особи, яка вчинила злочин, або ж місця її перебування; в) послабленні профілактичної діяльності за всіма напрямками роботи підрозділів міліції громадської безпеки: від контролю за об'єктами дозвільної системи до профілактики злочинності на побутовому ґрунті; г) зниженні ефективності виконання завдань, які стоять перед спецпідрозділами правоохоронних органів, сили яких значною мірою передислоковані до зони АТО. Таким чином, варто очікувати подальшого *погіршення кримінологічної обстановки майже за всіма параметрам на прилеглих до зони АТО територіях Харківської області, а також на тих територіях, звідки провадитимуться зазначені вище передислокації*.

Окремо слід зосередити увагу на прогнозованих несприятливих показниках соціально-економічного розвитку країни. Очікування на інвестиції закордонного капіталу не справдилися зовсім, а впливання з боку великого вітчизняного бізнесу (на фоні його суттєвого здешевлення) майже припинилися. У зв'язку з цим спеціалістами у галузі макроекономіки пе-

редбачається значний дефіцит державного та місцевих бюджетів. Відтак треба очікувати загострення ситуації, а отже, активізації дії перш за все соціально-економічних факторів злочинності, як наслідок, і похідних від них перетворень у кримінологічній обстановці Харківської області.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Окреслені параметри кримінологічних сценаріїв дають змогу констатувати, що криміногенна ситуація для Харківської області і для України в цілому матиме вкрай негативні наслідки на найближчу та середньострокову перспективу. У зв'язку з цим нагальною видається потреба в концептуальному переформатуванні базових елементів системи протидії злочинності з приматом загальносоціального рівня кримінологічної профілактики. При цьому забезпечення сприятливого сценарію розвитку кримінологічної ситуації значною мірою залежить також і від ефективної компенсаторної політики керівних суб'єктів системи протидії злочинності. Мова йде про необхідність розроблення єдиного узгодженого стабілізаційного плану дій, у тому числі і щодо тимчасового перебирання певних функцій одних підрозділів іншими (із відповідним організаційним та правовим забезпеченням), інтенсифікації діяльності щодо широкого залучення правосвідомої та активної частини громадськості до участі в забезпеченні громадського порядку та безпеки. Важливу роль у цій діяльності мають відіграти громадські організації і політичні партії, проводячи відповідну інформаційну компанію та організаційні заходи.

Отже, консолідація всіх елементів системи протидії злочинності на засадах екстремального режиму функціонування є необхідною умовою успішного виконання завдань щодо стримування негативних криміногенних тенденцій.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015.

Евгения Алексеевна Гладкова,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,

Харьков, Украина)

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОГНОЗ РАЗВИТИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена анализу основных тенденций преступности в Харьковской области и их пронозированию на ближайшую перспективу. Также рассмотрены отдельные показатели преступности в Харьковской области в первой половине 2015 года.

Ключевые слова: показатели преступности, тенденции преступности, прогноз преступности, криминологическая обстановка.

Yevheniia O. Hladkova,

candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

TENDENCIES AND FORECAST OF CRIME DEVELOPMENT IN KHARKIV REGION

Offensive character of combating crime is mainly provided by law enforcement agencies' activities that historically play a key role in deterring crime rates in certain stable limits. This is caused by the unprecedented relevance of the task of finding and using the reserves of increasing the efficiency of law enforcement systems' activity in the field of fighting against crime in a certain region (e.g. Kharkiv region). Outlined parameters of criminological scenarios allow us to state that the criminal situation for Kharkiv region and Ukraine in the whole will have negative consequences in the nearest future and medium term. In the coming years we can expect deterioration in the structure of crime. We predicted a marked increase in criminal activity among socially unprotected groups of population, including the unemployed, pupils of secondary schools and similar institutions and other persons with incomes below the subsistence minimum. Increase in the number of crimes committed by women and minors is expected. In this regard the urgent need is to change the basic elements of the system of combating crime with the primacy of general social level of criminological prevention. Guaranteeing favorable scenario of criminological situation development depends to a large extent on the effective compensatory policy of governing subjects of the system of combating crime. It is about the need to develop a single coordinated stabilizing plan of actions, including on temporary assumption of certain functions of some units by others (with appropriate organizational and legal support), intensification of activities concerning a broad involvement of the community that is very active and has legal awareness to take part in keeping public order and safety. Important role in this activity should play social organizations and political parties, making relevant information company and organizational measures. Thus, the consolidation of the entire system of combating crime on the basis of extreme mode of operation is a prerequisite for successful implementation of tasks to suppress negative criminogenic tendencies.

Key words: *crime rates, crime tendencies, crime forecast, criminological situation.*